

VRIJEDNOVANJE SUBJEKATA U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA:
VRIJEDNOSNA ANALIZA VANJSKOPOLITIČKIH VIJESTI U »DELU«

S naglim tehnološkim razvitkom geografske udaljenosti gube svoju odlučnu važnost u međunarodnim odnosima, važnost kakvu su imale na pragu Drugog svjetskog rata. Suvremene komunikacije (mogu) zblizavati narode, ali ih isto tako (mogu) stvaranjem ili održavanjem stereotipa rastavljati. U vrijeme kada masovni mediji komuniciranja postaju »drugi roditelji« njihov je socijalno-orijentacioni utjecaj na pučanstvo vrijedan posebne svestrane pozornosti i istraživanja: o predodžbama koje narodi imaju jedni o drugima besumnje u velikoj mjeri ovisi međusobno (ne)razumijevanje.

Novinarski kodeksi (ili čak zakoni o tisku) u većini država zahtijevaju od novinara da objektivno izvještavaju javnost (pučanstvo). Slično kao i »sloboda tiska«, zahtjev za objektivnim obavještavanjem samo je rijetko operacionaliziran na razini društvo (institucija) — novinar. Objektivno izvještavanje u praksi, naime, često ne znači ništa drugo do usklađenost vrijednosti koje u medijskom sadržaju prezentira komunikator s institucionaliziranim vrijednostima. Tako određena objektivnost jest dakako antipod istinske slobode informiranja.

Objektivno (a to je nadasve slobodno i odgovorno) izvještavanje posebno je još važno kada se radi o razmatranju međunarodnih odnosa. Komunikacije u svijetu nisu još dovoljno razvijene da bi svakome omogućavale provjeravanje objektivnosti (istinitosti) u nacionalnim medijima prezentiranih informacija o međunarodnim događajima, a osim nedovoljne razvijenosti komunikacija postoji i niz drugih neispunjenih uvjeta i uzroka koji ne dopuštaju usputno provjeravanje objektivnosti informacija (npr. vremensko-prostorna nedostupnost izvora, jezična heterogenost itd.). Mnogi od tih uvjeta ispunjeni su unutar danog (nacionalnog) komunikacijskog sistema, pa opravdano možemo tvrditi da u međunarodnom komuniciranju lakše i češće dolazi do širenja dezinformacija i stereotipa nego unutar nacionalnog sistema komunikacija.

Brojni autori uvjereni su da je međunarodno (ili interkulturno) komuniciranje na razini masovnih medija nemoguće bez uporabe stereotipa, jer ograničeni prostor i vrijeme onemogućuju masovnim medijima da druge države i narode prikazuju pučanstvu drukčije nego općenito. »Drukčije (mediji) ne mogu govoriti o stranim zemljama, ili mogu reći: »Suviše je kompleksno i diferencij-

rano da bismo što o tome mogli reći»¹. To onda znači da o stereotipima ne možemo govoriti kao o znakovima bez značenja (simbolima). Problem je osim svega u tome što masovni mediji oblikuju masovno (da ne kažemo javno) mnijenje, dakle i predodžbe *cijele kulturne sredine* (pučanstva, naroda) o drugom narodu. Što su skladniji stereotipi koje prezentiraju mediji i vrste medija jednog naroda o drugome, to je jednostranija predodžba jednog naroda o drugome (npr. Amerikanaca o Sovjetskom Savezu i obratno). Zbog nedostupnosti izvora informacija u međunarodnom komuniciranju i drugih faktora koji onemogućuju slobodan optok informacija preko nacionalnih granica, misao o tome da bi se na današnjem stupnju razvoja mogle prevladati *stereotipne predodžbe pojedinaca* o drugom narodu jest utopijska. Ali to ne vrijedi za proizvodnju »masovnih stereotipa« koje produciraju masovni mediji.

Poznate studije (Lasswella, Poola, Nordenstrenga, Donohewa i drugih)² pokazuju znatne razlike između medija različitih država (i društvenih uređenja) u vrednovanju svjetskih događaja i u prezentiranju »ključnih simbola« o međunarodnim odnosima, o demokraciji itd. Tu se skriva osnovni razlog zbog kojega danas ne možemo govoriti o jedinstvenom svjetskom (ne)javnim mnijenju; odatle istodobno izvire uvjerenje (u skladu sa spoznajama o učincima masovnih medija) da masovni mediji »produceraju« intenzivnu orijentaciju potrošača i dvovaljane sisteme (dobar — loš) cijelih kulturnih sredina, iako danas možda ne više u tolikoj mjeri u kojoj je to bilo značajno za Göbbelsovu propagandu, američki antikomunizam i druge slične »izme«, kojih je osnova bila produkcija dvovaljanih sistema.³

Naša studija o vrijednosnom sistemu koji na području vanjskopolitičkih zbivanja oblikuje slovenski dnevnik »Delo«, u usporedbi s citiranim studijama, prilično je usko (prostorno) određena, jer analizirani sadržaj predstavlja tek uzak segment univerzuma relevantnih komunikacija: Ciljevi studije jesu:

1. odrediti ključne »geografske simbole« (Pool) što ih prezentira »Delo«;
2. odrediti izvore informacija o međunarodnim događajima;
3. vrijednosnom analizom sadržaja (»evaluative assertion analysis«) odrediti vrijednosni sistem što ga u vijestima o međunarodnim događajima prezentira »Delo«.

¹ John C. Merrill: *National Stereotypes and International Understanding*, u: H. D. Fischer and J. C. Merrill (eds): *International Communication*, Hastings House, New York, 1970, str. 185.

² Npr. Lasswell and Leites: *Language of Politics*, M. I. T. Press, Cambridge, 1965; Pool (ed): *The Prestige Press*, The M. I. T. Press, Cambridge, 1970; Nordenstreng: *How do American and Finnish Foreign News Editors Perceive the Relations between Ten World Political Leaders* (u: *Mass Media and International Understanding*, F. Vreg ed., Ljubljana, 1968).

³ Gösta von Vexküll piše na primjer što znači »konsenzus« između medija i države: »Pojavljuju se klišeji da naše (njemačke) rakete služe miru, a neprijateljeve ratu; da su naša upozorenja o našoj vojnoj moći varke, a neprijateljeve prijatnja; da naše oružje služi zastrašivanju, a neprijateljevo iznuđivanju; da je sovjetsko opkoljavanje Berlina blokada, a američko opkoljavanje Kube karantena; da su rakete u Turskoj defenzivne, a na Kubi ofenzivne; da je OUN vodila u Koreji pravedan, a u Kongu nepravedan rat« (*Die Nachricht als Widersacher der Wahrheit*, Merkur, br. 182, travanj 1963, str. 363).

Metodologija

U planiranju studija postavljeni se ciljevi mogu postići samo kvantitativnom (1, 2) i kvalitativnom (3) analizom sadržaja i metodama koje omogućuju vrijednosnu (kvalitativnu) analizu sadržaja. Uzorkom je bilo zahvaćeno, po nahođenju, sedam brojeva središnjeg slovenskog dnevnika »Delo«; u svakom broju bile su sistematski analizirane vijesti o međunarodnim događajima na prvoj i posljednjoj strani. Prva i posljednja strana izabrane su u skladu s pretpostavkom da su na njima objavljene informacije koje po mišljenju »gatekeepera« zaslužuju najveću pozornost i kojima čitaoci pripisuju najveću važnost. Analizirali smo sedam brojeva »Dela« od 12. do 18. rujna 1972. U analizu su bile uključene sve informacije koje su sadržavale barem jedan »geografski simbol« ili geografski određivi znak.

U vrijednosnu analizu bile su uključene sve vrijednosno određive veze u kojima se je kao smisleni (dakle ne nužno gramatički) subjekt javljao geografski određivi znak. Subjekt smo svrstali u 56 geografski određenih kategorija, od kojih je 33 (92,5% s obzirom na gustoću prezentacije) uključeno u vrijednosnu analizu. Kriteriji za uključivanje geografski određive kategorije u vrijednosnu analizu bili su: 1. da se kategorija pojavljuje barem u tri vijesti i 2. da je kategorija barem šest puta vrijednosno određena.

Vrijednosna analiza temelji se na Osgoodovoj »evaluative assertion analysis«⁴

1	2	3	4	5	6
smisleni subjekt AO	glagol c	intenzivnost o	pripisani vrijednosni znak cm ili AO ₂	vrijednosno određenje cm ili AO ₂ e	produkt 3 x 5 p
Palestinci	su	+ 3	teroristi	- 3	- 9

$$e = \frac{\sum p}{\sum (c)}$$

Konačno vrednovanje smislenog subjekta (geografski određive kategorije) uključuje osim vrednovanja pripisanog vrijednosnog znaka i intenzivnost, povezanost smislenog subjekta sa vrijednosnim znakom koji izražava vijest.

Intenzivnost povezanosti vrijednosnog znaka sa smislenim subjektom shvaćamo u kvalitativnom smislu, dakle kao stupanj (čvrstinu) do koje je neko stajalište razvijeno s pomoću kombinacije znaka i/ili simbola.

Vrednovanje smislenom subjektu pripisanog (vrijednosnog znaka (simbola) temelji se na empirijskoj ljestvici do koje smo došli prethodnom analizom sadržaja »Dela« (evidentiranje simbola) i usporedbom parova sistematski iza-

⁴ Osgood, Saporita and Nunnally: *Evaluative Assertion Analysis*, LITERA, vol. 3, 1956.

branih simbola. U prethodnoj analizi bilo je evidentirano 60 vrijednosno odredivih znakova, među njima smo 12 sistematski izabrali i usporedbom parova došli do slijedeće vrijednosne ljestvice:

pozitivno: snažno + 3 suradnja (11), jedinstvenost (10)
 umjereno + 2 razvoj (9), obrana (8)
 loše + 1 priznanje (6) interes (6), dijalog (6), pozdrav (4)

Negativno: loše — 1 nepravilnost (3)
 umjereno — 2 sankcije (2)
 snažno — 3 logor (0), terorizam (1)

Dobivena ljestvica bila je temelj za vrijednosno određivanje smislenim subjektima, odnosno geografski odredivim kategorijama pripisanih simbola prema metodi koju je sa svojim suradnicima osnovao Osgood, samo što u analizi nije bila upotrijebljena »tehnika maskiranja« subjekata. Ta tehnika naime, po našem uvjerenju, ničim ne povećava objektivnost analitičara.

Rezultati

»Delo« je u tjedan dana, kada je vođena analiza, prezentiralo 56 različitih geografski odredivih pojmova, odnosno izvještavalo o događajima povezanim s djelatnošću 54 država, te palestinskog naroda i vijetnamskog Fronta nacionalnog oslobođenja. Vijesti su se najčešće odnosile na događaje kojih su akteri bile Sjedinjene Države, Sovjetski Savez, evropske države i države (narodi) na Bliskom Istoku.

Tabela 1: O kojim državama »Delo« najviše izvještava (rujan 1972.)

R	država	f
1.	Sjedinjene Države	10,1
2.	Savezna Republika Njemačka	7,8
3.	Sovjetski Savez	6,6
4.	Švedska	5,1
5.	Velika Britanija	4,4
5.	Rumunjska	4,4
7.	Izrael	3,7
8.	Japan	3,0
8.	Špalska	3,0
8.	Egipat	3,0
11.	Kina	2,7
11.	Austrija	2,7
13.	Poljska	2,4
13.	Italija	2,4
13.	DR Vijetnam	2,4
13.	Uganda	2,4
17.	Libanon	2,0

R država	f
17. Francuska	2,0
17. Front nac. oslob. J. Vijetnama	2,0
20. Njemačka DR	1,7
Ukupno:	74,0

Nijedan od ostalih 36 evidentiranih geografski odredivih znakova nije u tjedan dana bio prezentiran u više od četiri vijesti (tj. u manje od jedan i pol posto svih relevantnih vijesti).

Razlog za »prozapadnu« kvantitativnu orijentaciju »Dela« možemo potražiti i u činjenici da oko 80% informacija šalje u svijet pet osnovnih agencija: The Associated Press i United Press International (SAD), Agence France-Press (Francuska), Reuters Ltd. (Velika Britanija) i Telegrafskoe Aгенstvo Sovetskogo Sojuza (SSSR), među kojima je samo posljednja iz istočne hemisfere.⁵ Informacije se dakle i u međunarodnim okvirima šire prije svega preko komunikacijskih mreža nacionalnih novinskih agencija, a objektivnost informacija koje primaju manje razvijeni komunikacijski sistemi ovisi nadasve o većoj ili manjoj subjektivnosti (ideološke »opterećenosti«) pet osnovnih agencija.

Tabela 2: Izvori informacija o međunarodnim zbivanjima (»Delo«, rujun 1972.)

Izvor	f
Tanjug	14,9
Reuter	11,6
UPI	9,5
AFP	9,5
AP	7,0
MENA	1,7
TASS	1,2
dopisnici	6,2
neodredivo	38,4
Ukupno:	100,0%

Ako naše podatke usporedimo s podacima iz studija Robinsonove i Schramma⁶, možemo prije svega ustanoviti da je sovjetska agencija TASS izvanredno rijetko izvor informacija objavljenih u »Delu«. Što je tome uzrok, ne može se dakako ustanoviti analizom sadržaja, osobito pak ne zato jer je Robinsonova ustanovila povoljnije trendove u pogledu korištenja sovjetske agencije kao iz-

⁵ Wilbur Schramm: *L'information et le developpement national*, UNESCO, Paris — Genève, 1966, str. 81 et passim, *L'information a travers le monde*, UNESCO, Paris — Amsterdam, 1966.

⁶ Gertrude Robinson: *Tanjug's Complementary Role in International Communications*, u: *Mass Media and International Understanding*, Ljubljana, 1968, str. 291—302; citirani rad W. Schramma.

vora informacija naših medija »nakon sloma Kominforma, Staljinove smrti i partijskih kongresa« i, s druge strane, da »u nacionalnoj krizi agencija AP i UPI prilično nekritično otvaraju svoje kanale administraciji i njihove vijesti izražavaju samo vladino stajalište«⁷. Naši pak podaci pokazuju da su obje američke agencije najčešći izvor informacija u »Delu«.

Iznenaduje to da se tradicionalne države Velika Britanija i Francuska unatoč vlastitim razvijenim agencijama samo rijetko pojavljuju u »Delu« kao subjekt međunarodnih zbivanja. Taj podatak zasigurno pokazuje da se je konstelacija snaga u svijetu zadnjeg desetljeća snažno promijenila, jer su Francuska i Velika Britanija u vrijeme Kayserove analize (1961.) po pažnji koju im je iskazivao tisak trinaest država obuhvaćenih analizom čak premašivale Sjedinjene Države, a svaka za sebe Sovjetski Savez.

U vrijeme naše analize »Delo« je najviše pozornosti posvećivalo žarištima krize na Dalekom i Bliskom Istoku i diplomatskoj aktivnosti Savezne Republike Njemačke, Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. Švedska je bila predmet velike pozornosti zbog ustaškog terorizma (zarobljavanje aviona), Rumunjska i Austrija pak zbog posjeta predsjednika rumunjske vlade Jona G. Maurera i predsjednika austrijske republike Jonasa Jugoslaviji.

Kako »Delo« vrednuje suvremena zbivanja u svijetu? Na pitanje ćemo pokušati odgovoriti numerički.

Izračunani koeficijent uravnoteženosti za analizu relevantnog sadržaja jest $Cf = + 0,16$, ako se sjetimo već zapisane empirijske vrijednosti.

Nizak koeficijent neuravnoteženosti može značiti dvoje:

1. da je veliki dio u »Delu« prezentiranog relevantnog sadržaja vrijednosno neutralan (ne pokazuje ni snažno pozitivan ni snažno negativan odnos izvora informacija i/ili komunikatora prema međunarodnim zbivanjima); to isključuje prezentaciju dvovaljanog sistema;

2. da je relevantni sadržaj prilično uravnotežen (jasno i relativno jednako-mjerno sadrži pozitivna i negativna određenja), što ne isključuje prezentaciju dvovaljanog sistema.

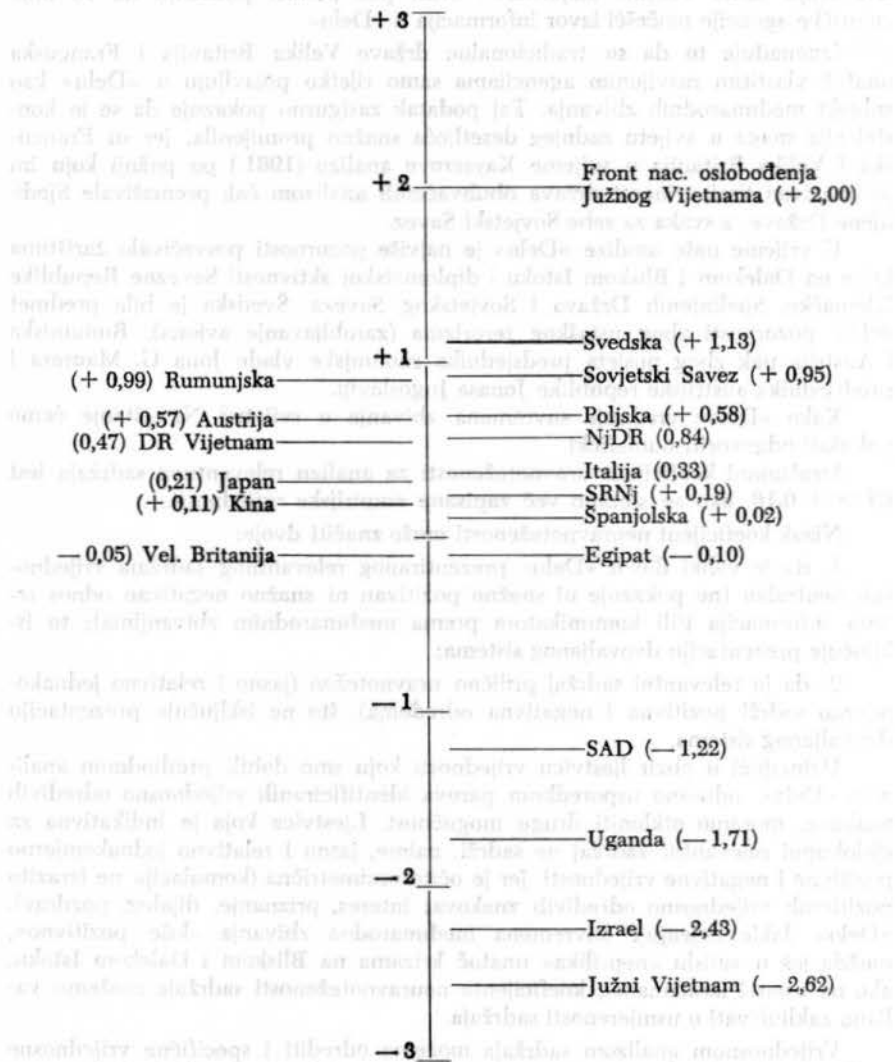
Uzimajući u obzir ljestvicu vrijednosti koju smo dobili prethodnom analizom »Dela«, odnosno usporedbom parova identificiranih vrijednosno odredivih znakova, moramo otkloniti drugu mogućnost. Ljestvica koja je indikativna za cjelokupni relevantni sadržaj ne sadrži, naime, jasno i relativno jednako-mjerno pozitivne i negativne vrijednosti, jer je očito nesimetrična (komulacija ne izrazito pozitivnih vrijednosno odredivih znakova: interes, priznanje, dijalog, pozdrav). »Delo« dakle ocjenjuje suvremena međunarodna zbivanja »loše pozitivno«, možda još u smislu »neprilika« unatoč krizama na Bliskom i Dalekom Istoku, ako na osnovi izračunanog koeficijenta neuravnoteženosti sadržaja možemo valjano zaključivati o usmjerenosti sadržaja.

Vrijednosnom analizom sadržaja možemo odrediti i specifične vrijednosne razlike među subjektima međunarodnih odnosa, koje (općeniti) koeficijent neuravnoteženosti prikriva. Dakle, zanima nas kako »Delo« vrednuje ulogu različitih geografski odredivih kategorija (država, naroda, institucija, predstavnika itd.) u međunarodnim odnosima, bez obzira na njihov status (ekonomski status i moć).

⁷ Citirani rad G. Robinsonove, str. 292.

Grafikon 1: Vrednovanje uloga subjekata u međunarodnim odnosima.

Izvor: »Delo«, rujan 1972.

Vrijednosnom analizom relevantnih vijesti dobili smo ljestvicu 20 trenutno najvažnijih subjekata u međunarodnim odnosima. Osnova prikazane sedmostupne ljestvice (teško bismo je mogli nazvati intervalnom), na koju smo rasporedili izabrane geografski odredive kategorije, jest već opisana vrijednosna ljestvica što smo je dobili prethodnom analizom.

Iako je vrijednosni kontinuum u prethodnoj analizi bio tek posve općenito određen (dobro — loše), on nam se sada pokazuje u drugim dimenzijama, ali njih ne možemo detaljnije odrediti zbog premalena uzorka.

Vrijednosna lokacija kategorija na zajedničkoj vrijednosnoj skali potvrđuje naša očekivanja da »Delo« ne prezentira dvovaljani sistem (bipolarne koncepcije), jer je većina kategorija koncentrirana oko točke ($x = 0,41$, $s = 1,23$). Izračunana srednja vrijednost i standardni otklon, slično kao i koeficijent neuravnoteženosti sadržaja, ukazuju na neizrazitost vrijednosnog sistema što ga prezentira »Delo«.

S druge pak strane vidimo da vrijednosna lokacija kategorija na kontinuumu »dobro-loše«, odnosno »pogodno-nepogodno«, odražava i društveno uređenije država koje smo uvrstili u vrijednosni kontinuum. Nove dimenzije koje (doduše arbitrarno) možemo dodati već naznačenoj su slijedeće:

a) socijalističko — nesocijalističko

b) promjene — status quo

a može i

c) prijateljstvo (s Jugoslavijom) — neprijateljstvo

Vrednovanje subjekata u međunarodnim odnosima može biti važno (tj. oblikuje vrijednosni sistem potrošača) ili pak ne; djelotvornost prezentiranja vrijednosnih određenja ovisi prije svega o:

1. pozornosti što je medij posvećuje određenoj situaciji, odnosno kategoriji (povremene »prijateljske bilješke« o Iraku (1,00)) su na primjer praktično nevažne u usporedbi s češćim, doduše raznolikijim, ali još uvijek pozitivnim stajalištima prema Sovjetskom Savezu ($e = 0,95$) i

2. stabilnosti i međusobnoj usklađenosti prezentiranih vrijednosno odredivih znakova.

Kako bismo stekli potpuniji sud o vrijednosnom konceptu »Dela« i o njegovoj djelotvornosti, moramo uzimati u obzir i kvantitativne značajke relevantnog sadržaja (pokazuje ih prva tabela). Ali još važnije čini se ustanovljavanje stupnja unutarne usklađenosti između pojedinih vrijednosno odredivih znakova pripisanih istoj kategoriji (subjektu u međunarodnim odnosima). Pri tome pretpostavljamo da je dio vijesti koje sadrže neistine i poluistine to veći što su vrijednosna određenja o njima međusobno neskladnija. Nestabilno vrednovanje međunarodnih zbivanja i njihovih aktera otežava potrošačima medijskih sadržaja socijalnu orijentaciju.

Tabela 3: Indeks neusklađenosti vrijednosno odredivih znakova pripisanih subjektima u međunarodnim odnosima. Izvor: »Delo«, rujan 1972.

Subjekt u MO	I
Austrija	1
Južni Vijetnam	1
Rumunjska	1
Izrael	14
FNO J. Vijetnama	19
Sovjetski Savez	24
Poljska	32
Japan	34
Uganda	35

Kina	44
Švedska	52
Velika Britanija	55
Italija	70
Egipat	74
Demokratska Republika Vijetnam	74
Španjolska	80
SAD	81
SR Njemačka	82
Palestinci	100

Samo prema polovici subjekata u međunarodnim odnosima, prikazanih u trećoj tabeli, zauzimaju komunikatori (izvori informacija) u »Delu« stabilna vrijednosna stajališta ($I < 50$). Za devet država koje tvore drugu polovicu tabele možemo, suprotno, tvrditi da »Delo« prema njima ne pokazuje stabilni pozitivni ili stabilni negativni odnos. Po analogiji, te države također nisu uključene u vrijednosni koncept potrošača — čitalaca »Dela« (dakako, samo pod gotovo nevjerovatnim uvjetom da za čitaoce »Dela« taj medij znači jedini izvor socijalne orijentacije).

Zaključci

Rezultati (vrijednosne) analize sadržaja pokazuju da slovenski dnevnik »Delo« jednostrano vrednuje suvremena međunarodna zbivanja. Među uzrocima jednostranog prikazivanja zbivanja u svijetu čini se najvažnijom oligopolistička struktura svjetskog komunikacijskog (supersistema), jer informacije za nacionalne komunikacijske sisteme »producira« gotovo isključivo samo pet svjetskih novinskih agencija, dok su izvori većine vanjskopolitičkih informacija u »Delu« samo četiri zapadne agencije (AP, UPI, Reuter i AFP).

Zaključak o jednostranom vrednovanju subjekata u međunarodnim odnosima koje prezentira »Delo« nije posve nepristran. Pristranost izvire osobito iz činjenice da »Delo« ne prezentira dvovaljani sistem (što možemo ocijeniti kao »povoljno«) i da je veliki dio sadržaja koji se odnosi na međunarodne događaje vrijednosno neutralan. To naime može značiti da »Delo« prezentiranjem sadržaja izbjegava jednostrano vrednovanje, ali se hipoteza ne može potvrditi analizom sadržaja.

⁸ Usmjerenost analiziranog sadržaja možemo izraziti količnikom neuravnoteženosti samo u slučaju kad imamo samo tri kategorije usmjerenosti (pozitivno—neutralno—negativno) bez modaliteta. Ako ima pozitivno usmjerenih jedinica sadržaja više od negativnih, tada je količnika neuravnoteženosti:

$$C_f = \frac{f^2 - fu}{rt} ; \quad f > u \quad (1)$$

a u suprotnom slučaju

$$C_u = \frac{fu - u^2}{rt} ; \quad f < u \quad (2)$$

Kod toga je:

- f = broj pozitivnih (favourable) jedinica sadržaja;
- u = broj negativnih (unfavourable) jedinica sadržaja;
- t = cijeli broj jedinica sadržaja;
- r = broj jedinica relevantnog sadržaja.

(Vidjeti prilog Janica i Fadnera *Coefficient of Imbalance* u citiranoj knjizi Harolda Lasswella i Nathana Leitesa.)